

**NI STARE NI RIJETKE,
ALI IPAK VRIJEDNE: SKRIVENE KNJIGE
U KNJIŽNICI KINEZIOLOŠKOG FAKULTETA**

**NEITHER OLD OR RARE, BUT VALUABLE:
HIDDEN BOOKS IN THE LIBRARY OF THE FACULTY
OF KINESIOLOGY**

Marijana Briški Gudelj

Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet
marijana.briski.gudelj@kif.hr

Iva Barković

Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet
iva.barkovic@kif.hr

Ivan Čolakovac

Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet
ivan.colakovac@kif.hr

UDK / UDC [09:796]:027.7(497.5 Zagreb)

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 1. 9. 2020.

Prihvaćeno / Accepted: 12. 10. 2020.

Sažetak:

Cilj. Cilj je rada upoznati knjižničarsku, ali i širu zajednicu s vrijednim primjercima knjiga iz fonda Knjižnice Kineziološkog fakulteta.

Pristup/metodologija/dizajn. Pri odabiru smo se oslanjali na *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju*.

Rezultati. Prati se put identificiranja i odabira vrijedne građe. Iako odabrani naslovi ne zadovoljavaju sve kriterije za odabir građe za digitalizaciju, opisane su neke karakteristike zbog kojih ta građa ima povijesnu, kulturnu i sadržajnu vrijednost te značaj za ustanovu.

Društveni značaj. Knjižničarskoj i srodnim profesijama, kineziolozima, ali i široj javnosti, skreće se pozornost na vrijedne knjige iz fonda Knjižnice Kineziološkog fakulteta u Zagrebu.

Originalnost/vrijednost. S obzirom na nedovoljno istraženo područje sportske publicistike, ovim smo radom htjeli detaljnije prikazati neke od naslova iz tog područja nakladništva i knjižarstva.

Ključne riječi: Knjižnica Kineziološkog fakulteta, pisana baština, sportska publicistika, vrijedne knjige

Abstract

Purpose. The aim of the paper is to acquaint librarians, but also the wider community, about the valuable books from the Library of the Faculty of Kinesiology.

Approach / methodology / design. In the selection of books, we relied on the Guidelines for the Selection of Material for Digitization.

Results. The path of identifying and selecting valuable material is described. Although the selected titles do not meet all the criteria for selecting material for digitization, the characteristics which contribute to the historical, cultural, and content value and have special significance for the institution are described.

Social implications. The attention of the librarians and related professions, kinesiologists, but also the general public, is brought to the valuable books from the library of the Faculty of Kinesiology in Zagreb.

Originality / value. Considering that the number of scientific papers on sports publishing is very small, we wanted to present, in more detail, some of the titles from this area of publishing.

Keywords: library of the Faculty of Kinesiology, sports publishing, valuable books, written heritage

1. Uvod:

U ovom ćemo radu prikazati odabrane naslove iz fonda Knjižnice Kineziološkog fakulteta. Pri odabiru smo se oslanjali na *Smjernice za odabir građe za digitalizaciju* koje donose neke od kriterija: intelektualni sadržaj, povijesna, materijalna, umjetnička i druga vrijednost, vrijeme nastanka, rijetkost i jedinstvenost građe, važnost za ustanovu. U Hrvatskoj se starom knjigom sma-

tra ona tiskana do 1835. godine, ali se zbog kasne pojave tiskarstva u nekim našim gradovima taj kriterij proteže i do druge polovine 19. stoljeća.¹ Ovdje predstavljeni naslovi ne zadovoljavaju sve kriterije; najstarija je knjiga izdana 1895.², a najmlađa je iz 1936³. godine. Iako knjige nisu rijetke i nalaze se i u fondovima drugih knjižnica, ipak imaju povijesnu i sadržajnu vrijednost kao svjedočanstvo nakladničke i knjižarske djelatnosti. Usto građa ima veliku važnost i za ustanovu, Kineziološki fakultet, jer može poslužiti i kao izvorna građa za proučavanje povijesti sporta, sportske publicistike i za razvoj specifičnih kinezioloških disciplina kao što su gimnastika i skijanje. Sve knjige nose pečate Zavoda za fizički odgoj i Visoke škole za fizičku kulturu, institucija koje su prethodile današnjem fakultetu. Naime prva visokoškolska institucija iz područja kineziologije bila je Viša škola za tjelesni odgoj u Zagrebu, osnovana uredbom iz kolovoza 1940. Ratna su zbivanja ubrzo prekinula rad škole, no poslije rata osnovana je Viša fiskulturna škola koja, iako s tek četiri generacije završenih studenata, ima povijesnu ulogu u razvoju školstva jer je nakon Bučarova tečaja prva viša škola za obrazovanje kineziologa. I ta je škola kratko trajala zbog centralizacije obrazovanja u Beogradu, gdje je osnovan Državni institut za fiskulturu, a možda i zbog nedovoljnog broja zainteresiranih za studij. Kao samostalna znanstvena ustanova osnovan je 1952. godine u Zagrebu Zavod za fizičku kulturu koji je prestao postojati osnivanjem Visoke škole za fizičku kulturu 1959. godine. Današnji Kineziološki fakultet pravni je sljednik Visoke škole, a ta se godina uzima kao godina osnutka današnjeg fakulteta. Svi djelatnici sa Zavoda nastavili su rad u novoosnovanoj Visokoj školi, a s njima su preseljene i knjige⁴.

U nastavku rada opisat ćemo sljedeće naslove iz fonda: *Gimnastičke igre, Vježbe u tlu, Igre za društva i škole, Higijena tjelovježbe, Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle* i *Poduka u mazanju skija*. Navedeni su naslovi obrađeni s ciljem promicanja vrijednih knjiga i obogaćivanja područja sportske publicistike. Analizirane su knjige posebne svaka na svoj način: neke zbog poznatog i povijesno značajnog autora kao što je Franjo Bučar, neke imaju značaj za povijest sporta primjerice *Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle*, neke su značajne s pogleda povijesti nakladništva jer ocrtavaju stanje u nakladničkoj djelatnosti toga vremena.

¹ Vidi Nacionalni projekt „Hrvatska kulturna baština“. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija. Zagreb: Ministarstvo kulture, 2007. [citirano: 2020-06-24]. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf.

² Bučar, F. *Gimnastika za pučke škole: iz švedskog preveo, te uvodom i uputom popratio Franjo Bučar*. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1895.

³ Ciprijanović, I. *Poduka u mazanju skija*. Zagreb: vl. nakl., 1936.

⁴ Vidi Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet: 1959.-2009. / ur. Dragan Milanović. Zagreb: Sveučilište, Kineziološki fakultet, 2009. Str. 30-36.

2. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju

U radnoj verziji *Smjernica za odabir građe za digitalizaciju* iz 2007. definirani su kriteriji digitalizacije građe kao važnog dijela hrvatske kulturne baštine, a kao prvi kriterij istaknuta je njezina „rijetkost i jedinstvenost“. S obzirom na to da djela o kojima će biti riječi u ovome radu ne udovoljavaju starosnom kriteriju jer nisu nastala u razdoblju od izuma tiskarskog stroja u 15. st. do 1835. godine, rukovodili smo se sljedećim kriterijima: važnost za Kineziološki fakultet i jašnije poimanje polja kineziologije, koristan sadržaj koji ide u prilog povijesnoj vrijednosti kineziologije i dugoročno bi mogao biti koristan i zanimljiv korisnicima⁵.

Imajući u vidu malen broj primjeraka knjiga koje Knjižnica posjeduje, a s ciljem preventivne zaštite, one nisu namijenjeni posudbi i mogu se rabiti isključivo u prostoru čitaonice. Kako je u Knjižnici u prvom planu bilo osuvremenjivanje poslovanja u elektroničkom okruženju, nije se moglo kvalitetno pristupiti obradi i prezentaciji tih knjiga. Digitalizacijom bi građa postala dostupna većem broju korisnika zainteresiranih za povijest sporta i sportsku publicistiku. Ovim se radom htjelo ukazati i na moguća daljnja istraživanja te popularizirati stariju građu iz kineziologije. Po objavi ovog rada pripremljena je i popratna *online* izložba *Ni stare ni rijetke, ali ipak vrijedne: skrivene knjige u knjižnici Kineziološkog fakulteta* koja će biti postavljena na službenim stranicama Fakulteta.

3. Odabrani naslovi iz fonda Knjižnice Kineziološkog fakulteta

3.1. *Gimnastika za pučke škole*

Tijekom 19. stoljeća u Hrvatskoj su neobvezatnu nastavu tjelesnog odgoja držali austrijski učitelji na njemačkom jeziku. Kada je 1874. godine uvedeno obavezno osnovnoškolsko obrazovanje, pa time i obavezna nastava tjelesnog odgoja, nije bilo školovanih profesora za tjelesni odgoj, literature koja bi im pomogla u radu, hrvatskog stručnog nazivlja i prostora za vježbanje. Istovremeno su se održavali tečajevi za već zaposlene učitelje u osnovnim školama te redovna nastava za buduće učitelje u učiteljskim školama. Politika novog bana, grofa Khuena-Hedervarya, koji je bio unitaristički i protuhrvatski nastrojen, odražava se i na tjelesnom odgoju. Naime češki gimnastički sustav, politički obojen i usmjeren protiv austrijske i ugarske hegemonije, nastoji se zamijeniti apolitičnim i neslavenskim, švedskim gimnastičkim sustavom. Tako Izidor Kršnjavi, tadašnji predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, raspisuje natječaj za studij u Švedskoj. Dva su stipendista, Srećko Bošnjaković koji se vrlo brzo, nakon nekoliko tjedana, vratio u domovinu, i Franjo Bučar koji je marljivim studiranjem

⁵ Vidi Nacionalni projekt. Nav. dj.

nastojao u potpunosti iskoristiti priliku.⁶ Naime nakon dvogodišnjeg boravka u Švedskoj Franjo Bučar preveo je Liedbeckovu *Gimnastiku za pučke škole*⁷ te napisao uvod i nadopunio uputama i ilustracijama, svjestan da su one potrebne našim učiteljima koji se za razliku od švedskih prvi put susreću s tim gimnastičkim sustavom.⁸ Zanimljivo je da na naslovnoj stranici, iza Bučarova imena stoji: „učitelj švedske gimnastike na srednjim zagrebačkim zavodima, upravitelj tečaja za učitelje gimnastike, i urednik ‘Gimnastike’”⁹. Iako ne znamo tko je stavio tu bilješku o autoru i prevoditelju, nakladnik ili sam autor, jasno upućuje na kredibilitet i autoritet Bučara. Također Bučar zahvalnost za novostečena znanja i iskustva iz Švedske iskazuje posvetom *Kraljevskom centralnom gimnastičkom zavodu u Stockholmu*, navodeći pritom i naziv na švedskom.¹⁰ Bučarov humanistički duh, ali i ljubav prema vlastitom narodu, očituje se u završetku *Predgovora*, gdje skromno, svjestan da su ovo počeci institucionalizacije obrazovanja, izjavljuje:

„U najljepšoj nadi, da svome narodu ovom knjigom nešto dobra i korisna pružam, makar još preuranjeno i u nezrelom obliku, imao sam na umu: bis dat, qui cito dat!”¹¹

Za tisak i nakladu, kako i piše na knjizi, bila je zadužena knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). Iz naziva te nakladne knjižare nazire se i njezina povijest. Naime 1881. godine Stjepan Kugli i Albert Deutsch preuzeli su nakladnu knjižaru Lavoslava Hartmana, a od 1902. godine knjižaru vodi Stjepan Kugli, a nakon njegove smrti posao su preuzeli njegovi sinovi. Kuglijeva je knjižara sve do 1945. godine bila najveća knjižarsko-izdavačka kuća u Hrvatskoj.¹² O veličini i značaju te knjižare govori činjenica da je 1896. godine tiskala popis vlastite naklade na kojem se našlo preko 600 djela na hrvatskom jeziku. U vrijeme kada u nekim građanskim krugovima i dalje prevladava njemački jezik, domoljubne težnje ostvarene u izdavanju na hrvatskom jeziku očituju se i drugim objavljenim naslovima: Klaićeva *Povijest Hrvata* u pet velikih knjiga koje su izlazile

⁶ Vidi Čustonja, Z. Povijest i razvoj školovanja kineziologa i razvoj znanstveno-nastavnih institucija u Hrvatskoj. // Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet 1959.-2009. / ur. Dragan Milanović. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Kineziološki fakultet, 2009. Str. 21-25.

⁷ Vidi Liedbeck, C. H. *Gimnastika za pučke škole*: iz švedskog preveo, te uvodom i uputom popratio Franjo Bučar. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), [189?]. Na knjizi nije navedena godina izdanja, no Bučar datira Predgovor u veljaču 1895. godine.

⁸ Vidi Bučar, F. *Predgovor*. // *Gimnastika za pučke škole*: iz švedskog preveo, te uvodom i uputom popratio Franjo Bučar. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1895.

⁹ Liedbeck, C. H. Nav. dj., nenumerirana glavna naslovna str.

¹⁰ Isto, nenumerirana preliminarna str.

¹¹ Bučar, F. Nav. dj., nenumerirana stranica Predgovora.

¹² Vidi Topić, N. Knjižarska klasifikacija: primjeri i kriteriji klasifikacije hrvatskih knjižara u prodajnim katalogima i popisima knjiga početkom 20. stoljeća. // *Libellarium* 4, 2(2011), str. 137. [citirano: 2020-05-06]. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/97446>.

od 1899. do 1911., *Pregled povijesti hrvatskog naroda* Ferde Šišića iz 1920. te u nizu *Hrvatska biblioteka* u kojem je do 1922. godine, kada je niz završen, tiskana čak 1141 knjiga.¹³

Čini se da je ova knjiga doživjela veliku nakladu. Naime knjiga je dostupna u Knjižnicama grada Zagreba¹⁴ i u Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica¹⁵, a u digitaliziranoj verziji dostupna je u britanskoj Wellcome Library¹⁶ i u poljskoj Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa¹⁷. Iako ne znamo kako su te knjige dospjele u te knjižnice, možda upravo njihova prisutnost u geografski udaljenim knjižnicama govori o velikoj nakladi i popularnosti knjige.

3.2. *Gimnastičke igre*

U knjižnici Fakulteta nalazi se još jedna knjiga iz istog razdoblja, s kraja 19. stoljeća, donosimo podatke s glavne naslovne stranice: *Gimnastičke igre. Vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha. Po nalogu visoke Kr. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu. Sabrali ih i opisali pučki učitelji i učiteljice u Hrvatskoj i Slavoniji, te pučke igre iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crnogore i južne Ugarske. Sa dodatkom odabranih modernih gimnastičkih igara za zreliju mladež i za odrasle. Za tisak ih priredio, predgovor i teorijsku uputu napisao Ivan Tomašić. Sa 120 slika i napjeva. Na istoj stranici stoji i podatak o tisku i nakladi: Knjižara Lav. Hartman (Kugli i Deutsch), Zagreb.*¹⁸

Kao što dakle saznajemo s glavne naslovne stranice, knjiga je nastala nalogom Vlade koja je zadužila učitelje da sakupe dječje igre, a u *Predgovoru* koji Tomašić piše na Svijećnicu 1896. godine navodi točan broj i datum uredbe, br. 5.673,

¹³ Vidi Stipčević, A. *Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga III. Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas.* Zagreb: Školska knjiga, 2008. Str. 31, 140, 336.

¹⁴ Vidi Katalog Knjižnica grada Zagreba. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesresults/bibliografskiZapis.aspx?currentPage=1&searchById=10&sort=0&spid0=10&spv0=Liedbeck%2c+Carl+Harald&xm0=1&selectedId=264001339>.

¹⁵ Vidi Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=20&sqlx=76943&ser=&sqlid=20&sqlnivo=&css=&H=&U=%8AKOLE>.

¹⁶ Vidi Wellcome Library. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://wellcome-library.org/item/b28130261#?c=0&m=0&s=0&cv=11&z=-1.1138%2C-0.1338%2C3.2705%2C1.6548>.

¹⁷ Vidi Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/24244/edition/39784>

¹⁸ Vidi Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha: po nalogu visoke Kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, sabrali ih i opisali pučki učitelji i učiteljice u Hrvatskoj i Slavoniji, te pučke igre iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crnogore i Južne Ugarske: sa dodatkom odabranih modernih gimnastičkih igara za zreliju mladež i za odrasle: sa 120 slika i napjevima / za tisak ih priredio, predgovor i teorijsku uputu napisao Ivan Tomašić. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), [1896?].

13. V. 1.892. Tomašić zahvaljuje Vladi koja mu je povjerila takav važan zadatak proučavanja i odabira predanog materijala, a skupilo se oko 1500 igara. Tomašić se za taj zadatak marljivo i temeljito pripremao proučavajući stranu literaturu, ali i rukopise naših učitelja, pri čemu ih poimence nabraja te im se zahvaljuje što su mu dozvolili da njihovim radovima upotpuni ovo djelo. No osim proučavanja literature, Tomašić je o vlastitom trošku pohađao tečaj u Njemačkoj, a i sam je kao učitelj počeo uvoditi igre u škole.^{19, 20} Autor je *Teorijskog dijela* knjige u kojem objašnjava važnost dječjih igara za koje smatra da imaju odgojnu funkciju, ne zaboravljajući pritom i žensku populaciju, što se uostalom i vidi iz podjele igara; prva su skupina igara *Igre za djecu obojeg spola*. Tomašić se kao zagovaratelj modernog školstva i kao pedagog Pestalozzijeve škole zalagao za izgradnju igrališta uz pučke škole, a u praksi je svoja stajališta provodio na trnjanskoj školi gdje je radio od 1899. do 1922. godine. Vodio je djecu u obilazak Zagreba te na izlete na Kraljičin zdenac i u Podsused. Za njegove moderne stavove rijetko su imali razumijevanja i sami učitelji, ali i roditelji, seljaci i radnici koji su djecu trebali za obavljanje poslova.²¹

I ova je knjiga tiskana u nakladi već spomenute i značajne knjižare Kugli i Deutsch, a ovog puta na koricama knjige otisnuta je i cijena od 15 kruna. U cijeloj Austro-Ugarskoj monarhiji kruna se rabila od 1892. do kraja Prvog svjetskog rata (Kunalipa, Hrvatski numizmatički portal). Rezolucijom Sabora iz 1906. godine utvrđena je najniža plaća učitelja vježbaonica i viših narodnih škola u iznosu od 2200 kruna, uz svako petogodišnje povećanje od 400 kruna. Ta pristupačna cijena knjige odraz je povoljnog stanja u hrvatskom nakladništvu koje će se zadržati do sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije kada se mijenja odnos kupovne moći stanovništva i cijene knjige. Početkom 20. stoljeća sve je veći broj pismenih osoba, pa se tako i povećava potencijalna čitateljska publika i kupci knjiga. Uz zapadnoeuropske i američke nakladnike koji su tiskali djela iz svojih književnosti, ali i djela manje umjetničke kvalitete, zanimljive široj publici poput avanturističkih, kriminalističkih i špijunskih romana. Domaći su

¹⁹ Vidi Tomašić, I. Predgovor. // *Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha: po nalogu visoke Kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, sabrali ih i opisali pučki učitelji i učiteljice u Hrvatskoj i Slavoniji, te pučke igre iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Južne Ugarske: sa dodatkom odabranih modernih gimnastičkih igara za zreliju mladež i za odrasle: sa 120 slika i napjevima. / za tisak ih priredio, predgovor i teorijsku uputu napisao Ivan Tomašić. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1896. Nenumirirana prva stranica predgovora.*

²⁰ Vidi Kolar, M. Učitelj Ivan Tomašić: od pedagoga do političara. // *Anali za povijest odgoja* 6 (2007), str. 87.

²¹ Isto, str. 83, 90. Autorica detaljno opisuje Tomašićev privatni život te njegov stručni, književni i praktični rad. Smatra da je Tomašić neopravdano zapostavljen iz povijesti sporta te navodi da je ova njegova knjiga nestala iz Nacionalne i sveučilišne biblioteke. Važnost te knjige uspoređuje s onom koje Kuhačeve *Južno-slovenske narodne popievke* imaju za muziku te smatra da bi ovu knjigu trebalo pronaći i napraviti *reprint*. Knjiga je danas ipak vidljiva u katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice.

nakladnici pažljivo birali naslove pazeći pritom da su naslov i cijena zanimljivi i prihvatljivi široj publici, a da ipak ne posluju s manjkom.²² Kao i prethodno opisana Bučarova knjiga, i ova je očito bila popularna i također je u fondu Knjižnica grada Zagreba²³, kao i u fondu poljske Biblioteke Cyfrowa²⁴, u digitaliziranom obliku u obje knjižnice.

3.3. *Vježbe u tlu*

U knjižnici Fakulteta nalazimo još jednu knjigu, riječ je o prijevodu drugog njemačkog izdanja majora Oskara Jórya, naslova *Vježbe u tlu: Vojnopripravna knjiga za mladež srednjih škola* iz 1915. godine. Te podatke pronalazimo na glavnoj naslovnoj stranici, uz podatak da je *Igre u prirodi* dodao Franjo Bučar. Zanimljivo je primijetiti kako uz Bučarovo ime dodana titula prof. dr.²⁵ Naime knjiga je u Zagrebu izdana 1917. godine, a dotad je Bučar još 1897. godine stekao titulu doktora znanosti na temu protestantizma u Hrvatskoj na Sveučilištu u Grazu.²⁶ Kako saznajemo iz Bučarova *Predgovora*, i u Hrvatskoj je odlučeno, očito potaknuto početkom Prvog svjetskog rata, da se za srednje škole, po uzoru na napredne europske zemlje, uvede vojnička gimnastika i igre u prirodi s vojničkom tendencijom. To objašnjava veliku popularnost knjige za koju Bučar kaže da je doživjela takav uspjeh da je u godinu dana imala dva izdanja, misleći pritom na originalno izdanje iz 1915.²⁷

Trošak i naklada povjereni su ovaj put ne nekom, današnjim rječnikom rečeno komercijalnom nakladniku, kakva je u ono vrijeme bila knjižara Kugli, već Kr. hrv. slav. dal. zemaljskoj vladi. U knjizi je, osim Jóryeva uvoda, i dio *Iz naredbe c. i kr. ministra za bogoštovlje i nastavu od 2. lipnja 1915. br. 533.* iz koje je jasan stav službene politike o važnosti omladinskih igara s vojničkim karakterom. Potiču se učitelji da, posebno za učenike viših razreda, organiziraju igre u prirodi, čak i kad ono nije obavezno. Ako je potrebno, stoji dalje u na-

²² Stipčević, A. Nav. dj., str. 123, 139.

²³ Vidi Katalog Knjižnica grada Zagreba. Tomašić. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=gimnasti%c4%8dke+igre&mdid0=0&vzid0=0&selectedId=568002709>

²⁴ Vidi Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. Tomašić. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/494079/edition/401452>

²⁵ Vidi Jóry, O. *Vježbe u tlu: vojnoprivratna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice*. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917.

²⁶ Vidi Čustonja, Z.; Škegro, D. Franjo Bučar in the Croatia sports historiography. // 7th international scientific conference on kinesiology: 20th anniversary / ur. Dragan Milanović, Goran Sporiš, Sanja Šalaj, Dario Škegro. Zagreb: Kineziološki fakultet, 2017. Str. 501.

²⁷ Vidi Bučar, F. *Predgovor*. // *Vježbe u tlu: vojnoprivratna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice / sastavio Oskar Jóry*. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917. Str. [III].

redbi, i roditelje se može upozoriti na vrijednosti i koristi omladinskih igara, i to ne samo u smislu dobrobiti tjelesnog vježbanja za zdravlje već i pronalaska i napredovanja u službi.²⁸

Na knjizi je navedena cijena od 5 kruna.

3.4. Igre za društva i škole

Bučar je autor još jedne knjige, *Igre za društva i škole* iz 1925. godine. Napisao je predgovor iz kojeg saznajemo da je ovo treće izdanje nastalo jer su prva dva bila rasprodana, što očito govori o velikoj traženosti knjige. Kako sam kaže, to je izdanje znatno nadopunjeno zahvaljujući njegovu višegodišnjem iskustvu, napomenama i uputama za igranje te su dodane i najpopularnije moderne igre. Objasnjava strukturu knjige; igre su poredane prema godištima, a uz neke su igre dodane pjesmice i slike koje pojašnjavaju izvođenje igara. Bučar navodi izvore tih slika pa kaže da su preuzete iz originalnog albuma tečaja za učitelje gimnastike u Zagrebu, iz albuma zagrebačkih pučkih škola za parišku izložbu i iz raznih zbirki.²⁹ Bučar pri tome misli na tečaj koji je sam organizirao i isplanirao po povratku iz Švedske, a koji se provodio od 1894. do 1896. godine. Tečaj je, kao i stipendirani Bučarov boravak u Švedskoj, dio osmišljene politike i inicijative Izidora Kršnjavog. Na natječaj za tečaj mogli su se prijaviti učitelji osnovnih i srednjih škola. Tečaj se održavao u dvorani gornjogradske gimnazije i u dvorani i vanjskom igralištu u Samostanskoj, danas Varšavskoj ulici. Za potrebe tečaja, zalaganjem Kršnjavog, osigurani su rekviziti, oprema i odjeća. Danas se smatra da je taj tečaj početak visokoškolskog obrazovanja kineziologa u Hrvatskoj. Naime Bučar je, uz gimnastiku po švedskom sustavu, oslonivši se na već spomenuti vlastiti prijevod Liedbeckove *Gimnastike za pučke škole*, predavao i sklizanje, skijanje, nogomet, kriket i druge sportske igre. Osim sportskih igara, polaznici su slušali i školsku higijenu kod sveučilišnog profesora i doktora medicine Hinka Hranilovića i anatomiju, fiziologiju i prvu pomoć kod doktora medicine Dragutina Mašeka, jednog od osnivača zagrebačkog Medicinskog fakulteta. Tečaj je uključivao i druge kolegije: vatrogastvo, plesove, plivanje.³⁰

Bučar kao izvore slika navodi i album zagrebačkih pučkih škola za parišku izložbu, za koji kaže da se nalazi u školskom muzeju. Tu je riječ o *Albumu učeničkih i pučkih igara u pučkim i učiteljskim školama Kraljevina Hrvatske i Slavonije*

²⁸ Vidi Iz naredbe c. i kr. ministra za bogoštovlje i nastavu od 2. lipnja 1915. br. 533. // Vježbe u tlu: vojnopripravna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice / sastavio Oskar Jóry. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917. Str. [XII].

²⁹ Vidi Bučar, F. *Igre za društva i škole: treće nadopunjeno i povećano izdanje s dodatkom modernih igara*: sa 66 slika. Zagreb: Narodne knjižnice, 1925. Str. 3.

³⁰ Vidi Čustonja, Z. Nav. dj., str. 26-28.

koji se i danas čuva u Hrvatskom školskom muzeju. Album je rađen za predstavljanje školstva i nastave Hrvatske i Slavonije na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine.³¹

Po završetku teksta knjige Bučar donosi popis uporabljene literature koji je abecedno uređen po prezimenima autora pod naslovom *Upotrebljena literatura za igre*. Sadržaj slijedi nakon literature. Unutarnje korice knjige poslužile su za reklamiranje nakladnika; na prvim je unutrašnjim koricama popis naslova iz Narodne knjižnice koji se nastavlja na zadnje unutrašnje korice, uz popise naslova iz Pozorišne biblioteke i Humorističke knjižnice. Na vanjskim koricama popis je Ostalih izdanja, uz napomenu: „Sve ove knjige mogu se dobiti u svakoj knjižari, a uz originalne cijene kod Narodne Knjižnice, Zagreb, Vojnička ulica 13.“ Uz svaku od tih biblioteka naznačena je cijena pretplate. U međuratnom razdoblju prodaja knjiga na pretplatu bila je česta pojava, što potvrđuje i ova Bučarova knjiga. Jedan dio onodobnih nakladnika smatrao je takav sustav prodaje dobrim, dok su drugi isticali nedostatke. Jasno, prodavači su htjeli prodati što veći broj naslova, no događalo se da bi kupci otplatili samo jedan dio pretplate, i kao da taj problem naplate nije bio dovoljan, te bi knjige prodavali antikvarijatima gdje bi se one prodavale po nižim cijenama. No i uz takve situacije koje bi nerijetko završavale tužbama, knjižarstvo se modernizira u uređenu privrednu djelatnost, s porastom broja stručno obrazovanih knjižara. U takvoj situaciji promidžba knjiga sve više dobiva na važnosti. Zahvaljujući novom mediju, radiju, čak su i nenamjerni slušatelji mogli dobiti obavijest o novim naslovima, ostvariti neposredniji kontakt s autorima, urednicima i knjižarima te čuti ulomke knjiga i recitiranje pjesama. Uz pojavu radija, i dalje se rabe dotadašnji načini obavještavanja čitateljske publike kroz tiskane knjižarske i nakladničke kataloge, reklamne letke i novinske oglase, i ako je zaključiti po ovoj Bučarovoj knjizi, knjižare su oglašavale svoje naslove u ponudi i na samim knjigama.³² Na vanjskim koricama knjige, ispod naslova i ilustracije dječje igre, stoji: „Zagreb 1925. Naklada Narodne knjižnice, Vojnička ul. 13.“ U gornjem desnom uglu istaknuta je cijena knjige: D 30. Ako znamo da se u dnevnom listu *Novo doba* iz 1924. navodi da će Strossmayerova čitanka koštati samo Din 10, vezana u poluplatno Din 15, a štampana na najfinijem papiru i uvezena u polukožu sa zlatorezom Din 50³³, onda u odnosu na te cijene, možemo zaključiti da ova Bučarova knjiga i nije bila baš jeftina.

³¹ Vidi Rapo, V. Pariška soba - Hrvatski školski muzej: uspjesi hrvatskoga školstva na izložbama druge polovice 19. stoljeća = The Paris room - The Croatian School Museum: achievements of Croatian education of exhibitions of the second half of 19th century. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2006. Str. 247.

³² Stipčević, A. Nav. dj., str. 96-98.

³³ Vidi *Novo doba* (1924). (*Novo doba*, 1924, broj 20, str. 4). Godina VII, Split, petak, 25. januara 1924. Književnost i umjetnost. Strossmayerova čitanka. Dostupno na <http://dalmatica.svkst.hr/>.

3.5. Higijena tjelovježbe

Prevedena s češkog jezika, knjiga *Higijena tjelovježbe* djelo je autora Franje (Františka) Tichýja čijom je dozvolom knjigu preveo Josip Hanuš³⁴, sokolski vježbač, osnivač odjela za naučnike u Hrvatskom sokolu gdje je 1891. godine postao „zamjenik staroste Sokola Zagreb I.“³⁵

Ponukan onodobnim nedostatkom slične literature na hrvatskom jeziku, Hanuš je preveo djelo *Hygijena tjelovježbe* kako bi obogatio sokolsku literaturu i knjižnicu te kako bi s jedne strane iskusnim vježbačima objasnio koje su dobrobiti gimnastike za zdravlje i fizičku spremu, a s druge strane kako bi na tjelovježbu potaknuo one koji nisu fizički aktivni³⁶. U 19 kratkih poglavlja autor pokriva širok spektar tema pa progovara o važnosti vježbanja s obzirom na automatizaciju koja je dovela do smanjenja kretanja i snage pojedinca, o utjecaju vježbanja na lokomotorni i živčani sustav, na mišiće, razlikuje vježbe za žene i muškarce i različite starosne skupine, povezuje razne bolesti i prehranu s tjelovježbom. Na primjerima jahanja, mačevanja, hrvanja, sklizanja, skijanja i sanjkanja, Tichý pokazuje utjecaj sporta na pojedine sustave čovjekova tijela upozoravajući na moguće ozlijede.

Izdana nakladom Hrvatskog sokola u Zagrebu knjiga je dio nakladničkog niza *Sokolska knjižnica* i predstavlja 21. svezak od njih ukupno 30³⁷, tiskana je u Hrvatskom štamparskom zavodu u Zagrebu 1919. godine. U Hrvatskoj je izdano nekoliko nakladničkih nizova, knjižara Kugli izdavala je *Malu sportsku biblioteku*, pod istim naslovom *Sportska stručna biblioteka* izdane su dva nakladnička niza, jedan je izlazio od 1948. do 1952., i drugi od 1952. godine koju je pokrenuo Savez sportova Hrvatske, no Jajčević za *Sokolsku knjižnicu* kaže da je najbrojnija.³⁸

Knjiga je dostupna u Knjižnicama grada Zagreba kao dio zaštićenog fonda³⁹, u Nacionalnoj i sveučilišnoj Knjižnici u Zagrebu te u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Ljubljani.⁴⁰

³⁴ Vidi Hanuš, Josip. // Hrvatski bibliografski leksikon. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7220>

³⁵ Vidi Tichý, F. *Higijena tjelovježbe*. Zagreb: Hrvatski sokol, 1919. Nenumerirana glavna naslovna stranica.

³⁶ Isto, str. 5.

³⁷ Vidi Katalog Knjižnica grada Zagreba. Sokolska knjižnica. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=10&sort=0&spid=10&spv0=Tichy%2c+Franti%2c%a1ek&xm0=1&selectedId=129002866>.

³⁸ Jajčević, Z. *Prilozi za povijest sportske publicistike*. // *Sportska publicistika u Hrvatskoj*. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1987. Str. 32, 33.

³⁹ Vidi Katalog Knjižnica grada Zagreba. Tichý. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=10&sort=0&spid=10&spv0=Hanu%C5%A1%2C+Josip&xm0=1&selectedId=371010119>.

⁴⁰ Vidi Katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Ljubljani. Tichý. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/95795456>.

3.6. *Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle*

Godine 1933. braća Milan i Vladimir Janković, poznati hrvatski pedagog i profesor Više fiskulturne škole u Zagrebu, priredili su knjigu *Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle*. Ističući u predgovoru kako je skijanje iznimno teško i kako su česte ozljede na skijaškim stazama, knjigu pišu kao „[...] uputu svima u taj težak i ugodan posao.“⁴¹ Na poleđini glavne naslovne stranice navedeno je ime dr. Ante Pandakovića, svestranog sportaša⁴², između ostalog i skijaša, koji je zaslužan za fotografske snimke na vanjskim koricama.

Za nakladu su zaduženi priređivači, a za tisak Zaklada tiskare Narodnih novina. Ta će tiskara, s nastankom Nezavisne Države Hrvatske i cenzurom u nakladništvu *Zakonskom odredbom o ukidanju Zaklade tiskare Narodnih Novina i Nakladnog zavoda u Zagrebu* 28. travnja 1941., biti proglašena imovinom Nezavisne Države Hrvatske i tako postati Hrvatska Državna Tiskara⁴³ pod nadležnošću Ministarstva bogoštovlja i nastave.

U prvom poglavlju knjige pod naslovom *Historija skijaštva* doznajemo kako je 1839. godine, po završenom gimnastičkom tečaju u Stockholmu, dr. Franjo Bučar u Zagreb donio prve skije te je 1895. održao prvi tečaj skijanja povezujući skijanje s gimnastikom. Vježbalo se tada u Tuškancu, na Cmroku, na Jakčinovim livadama, Rudama kraj Samobora te Maksimiru. Skijaši su pobuđivali interes lokalnih mještana koji su ostali zatečeni:

„Tečajnici su pravili manje izlete u okolicu Zagreba, gdje su ih seljaci nerado vidali, a pogotovo žene, koje su mislile da su to vragovi i bježale pred njima. Tek intervencijom svećenika s propovijedaonice uspjelo je narod umiriti i uvjeriti ih da su to ljudi.“⁴⁴

No u knjizi su i 14 reklama vezanih uglavnom uz promidžbu sportske odjeće i skijaške opreme tako da, unatoč čuđenju seljaka, možemo zaključiti da je skijanje i sport postalo dostupnije i širem sloju građana.

Knjiga sadrži rječnik odabranih pojmova i 20 skupina vježbi, a svaka skupina obuhvaća 12 vježbi za različite mišićne skupine popraćenih ilustracijama. Na kraju je navedena uporabljena literatura.

⁴¹ Vidi Janković, M.; V. Janković. *Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle*. Zagreb: Zaklada tiskare narodnih novina: VI. nakl., 1933. Str. 5.

⁴² Vidi Pandaković, Ante. // *Nogometni leksikon, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža [citirano:2020-06-25]. Dostupno na: <http://nogomet.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1721>

⁴³ Vidi Mataić, A. *Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*: knjiga 1. (svezak 1.-10.). Zagreb: St. Kugli, 1941. Str. 68.

⁴⁴ Vidi Janković, M.; V. Janković. *Nav. dj.*, str. 18-19.

Kao dio zaštićenog fonda knjiga je dostupna u Knjižnicama grada Zagreba⁴⁵, djelomično je dostupna u digitalnoj verziji na mrežnom portalu skijanje.rs⁴⁶. Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja u Beogradu posjeduje dva primjerka, dok Narodna biblioteka Srbije posjeduje jedan primjerak⁴⁷.

3.7. Poduka u mazanju skija

Autor je ove knjige, izdane 1936. godine u Zagrebu, Ivan Ciprijanović. Na glavnoj naslovnoj stranici nalaze se i drugi podaci o odgovornosti koji spominju Dragu Ciprijanovića (saveznog učitelja skijanja) za izradu crteža te braću Hoffer kao vlasnike klišeja upotrijebljenih u knjizi.⁴⁸ Dok o autoru nema podataka, osim u pogovoru knjige gdje nam se predstavlja kao dugogodišnji skijaš, poznato je da je Drago Ciprijanović od 1935. godine na 13. redovnoj godišnjoj skupštini Jugoslavenskog zimsko-sportskog saveza registriran kao jedan od 15 učitelja skijanja.⁴⁹ Jedan od spomenute braće Hoffer mogao bi biti njemački slikar i grafičar Karl Hofer (1878.-1955.), profesor i predsjednik Berlinske akademije, koji je ujedno bio i istaknut ilustrator knjiga.⁵⁰

Skijanje je sredinom 1930-ih godina u Zagrebu dosta raširen i popularan sport, bez obzira na dob ili spol, na što ukazuje činjenica o provođenju brojnih tečaja za građane, ali i buduće učitelje skijanja. Osnivaju se prvi klubovi, savezi, sekcije i društva (Ski-klub Zagreb 1918., Zagrebački zimsko-sportski podsavez 1922., Zbor učitelja skijanja 1936., Hrvatski skijaški savez 1939.), održavaju se natjecanja te se objavljuju prve knjige i priručnici na tu temu („SKI oprema skijaša i teorija skijanja“ Ivo Lipovščak 1924., „Bijeli sport“ Ivo Lipovščak 1929., „Gimnastika skijaša“ Milan i Vladimir Janković 1933., „TEMPO, spust slalom-veleslalom, aerodinamično skijanje“ Lav V. Kalda 1938.).⁵¹

⁴⁵ Vidi Katalog Knjižnice grada Zagreba. Milan i Vladimir Janković. [citirano:2020-06-25]. Dostupno na: <https://www.katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid=1&spv=0=gimnastika+skija%5%a1a&selectedId=568002747>

⁴⁶ Vidi Gimnastika skijaša – 1933. // Skijanje.rs. [citirano: 2020-06-25]. Dostupno na: <https://www.skijanje.rs/publikacije/hrvatska-knjige-o-skijanju/gimnastika-skijasa-1933/>.

⁴⁷ Vidi Narodna biblioteka Srbije. [citirano:2020-06-25]. Dostupno na: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/512834988>

⁴⁸ Vidi Ciprijanović, I. Poduka u mazanju skija. Zagreb: VI. nakl., 1936. Nenumerirana glavna naslovna stranica.

⁴⁹ Vidi Radenović, O. Povijest skijanja. // Alpsko skijanje / ur. Dag Modrić. Zagreb: Znanje, 2009. Str. 37

⁵⁰ Vidi Hofer, Karl. // Enciklopedija Leksikografskog zavoda : 3 : Firković – Jugoslavica / ur. Marko Kostrenčić i Miljenko Protega. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958. Str. 413.

⁵¹ Vidi Škutelj, A. Kronika značajnih skijaških zbivanja u Hrvatskoj (I.) // Povijest sporta: građa i prilozi 14, 55(1983), str. 92-98.

Knjiga *Poduka u mazanju skija* izdana je u vlastitoj nakladi Ivana Ciprijanovića koji je uvidom u nesnalaženje skijaša amatera u podmazivanju skija te nedostatku literature na tu temu odlučio izdati priručnik.⁵² Priručnik donosi pregled vrsti voska i snijega te pravilan način odabira i uporabe voska u premazu skija, a na samom kraju knjige autor donosi pregled preparata za impregniranje i podmazivanje skija. Zanimljiva je činjenica da se unutar knjige nalazi deset reklama, od kojih je najčešća tematika skijaška oprema, ali i druge raznovrsne reklame poput tvrtke za tkanine za pokućstvo, trgovine željeznom robom, zlatarske i draguljarske radione te transportno društvo za selidbe, što ukazuje na moguće sponzorstvo u tiskanju knjige.⁵³ Posebno se ističu dvije tvrtke: Kastner i Öhler, poznata austrijska robna kuća s dugogodišnjom tradicijom i podružnicama u Zagrebu i Grazu osnovana 1873. godine⁵⁴ te tvrtka M. Drucker, jedna od prvih u Zagrebu koja proizvodi skijašku opremu.⁵⁵

Nakon što je pad prometa knjižara uzrokovala gospodarska kriza 1929., knjiga se više ne prodaje isključivo u knjižarama, već u trafikama, robnim kućama, na sajmovima te u nespecijaliziranim trgovinama. Tako se tamo mogla naći jeftina šund-literatura te razne revije, što je moglo pridonijeti nastanku ovog samoizdanja u vremenu kada knjigu nisu izdavali samo knjižari.⁵⁶ S obzirom na više nego uobičajen broj reklama unutar knjige, možemo pretpostaviti je da je i ova knjiga bila prodavana na jednom od takvih mjesta, a ne u sklopu velikih knjižara.

Jedan primjerak posjeduje i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu.

4. Zaključak

U ovom smo radu dali pregled sedam knjiga iz fonda Knjižnice Kineziološkog fakulteta u Zagrebu koje prema *Smjernicama za odabir građe za digitalizaciju* imaju kulturnu i sadržajnu vrijednost te značaj za povijest sporta. Građa je značajna za ustanovu jer donosi podatke o povijesti i razvoju kinezioloških disciplina gimnastike, skijanja i elementarnih igara, kao i za povijest nakladništva i knjižničarstva.

⁵² Vidi Ciprijanović, I. Nav. dj., nenumerirana stranica predgovora.

⁵³ U knjizi se nalaze reklame za sljedeće trgovine, odnosno tvrtke: Kastner i Öhler; Kunštek; Perutz filmovi; Pokućstvo Kruljac; M. Drucker; Franjo Sollar, Zlatarska i draguljarska radiona Vladimir Zalokar; Zora-Zagreb; Tobler & Co. Altstätten St. Gallen; Intercontinentale & Caro i Jelinek Jugoslavensko transportno d.d.; Skipolit.

⁵⁴ Vidi The story of Kastner and Öhler. Kastner and Öhler Online Shop. [citirano: 2020-07-13]. Dostupno na: <https://www.kastner-oebler.at/ueber-uns/geschichte/>.

⁵⁵ Vidi Cigrovski, V.; B. Matković. Carving: skijaška tehnika. Zagreb : Kineziološki fakultet, 2015. Str.15.

⁵⁶ Vidi Stipčević, A. Nav. dj., str. 98-99.

LITERATURA

- Bučar, F. Igre za društva i škole: treće nadopunjeno i povećano izdanje s dodatkom modernih igara: sa 66 slika. Zagreb: Narodne knjižnice, 1925.
- Bučar, F. Predgovor. // Vježbe u tlu: vojnopripravna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice / sastavio Oskar Jóry. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917. Str. [III]-IV.
- Bučar, F. Predgovor. // Gimnastika za pučke škole / C. H. Liedbeck ; iz švedskog preveo, te uvodom i uputom popratio Franjo Bučar. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1895.
- Cigrovski, V.; B. Matković. Carving : skijaška tehnika. Zagreb: Kineziološki fakultet, 2015.
- Ciprijanović, I. Poduka u mazanju skija. Zagreb: VI. nakl., 1936.
- Čustonja, Z.; D. Škegro. Franjo Bučar in the Croatia sports historiography. // 7th international scientific conference on kinesiology: 20th anniversary / ur. Dragan Milanović, Goran Sporiš, Sanja Šalaj, Dario Škegro. Zagreb: Kineziološki fakultet, 2017. Str. 500-503.
- Čustonja, Z. Povijest i razvoj školovanja kineziologa i razvoj znanstveno-nastavnih institucija u Hrvatskoj. // Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet 1959.- 2009. / ur. Dragan Milanović. Zagreb: Sveučilište, Kineziološki fakultet, 2009. Str. 16-41.
- Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha : po nalogu visoke Kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, sabrali ih i opisali pučki učitelji i učiteljice u Hrvatskoj i Slavoniji, te pučke igre iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crnogore i Južne Ugarske: sa dodatkom odabranih modernih gimnastičkih igara za zreliju mladež i za odrasle: sa 120 slika i napjevima / za tisak ih priredio, predgovor i teorijsku uputu napisao Ivan Tomašić. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), [1896?].
- Gimnastika skijaša – 1933. // Skijanje.rs. [citirano: 2020-06-25]. Dostupno na: <https://www.skijanje.rs/publikacije/hrvatska-knjige-o-skijanju/gimnastika-skijasa-1933/>
- Hanuš, Josip. // Hrvatski bibliografski leksikon. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7220>
- Hofer, Karl. // Enciklopedija Leksikografskog zavoda: 3: Firković – Jugoslavica / ur. Marko Kostrenčić i Miljenko Protega. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1958. Str. 413.
- Iz naredbe c. i kr. ministra za bogoštovlje i nastavu od 2. lipnja 1915. br. 533. // Vježbe u tlu: vojnopripravna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice / sastavio Oskar Jóry. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917. Str. [XII]-XIII.
- Jajčević, Z. Prilozi za povijest sportske publicistike. // Sportska publicistika u Hrvatskoj. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 1987. Str. 11-88.

- Janković, M.; V. Janković. Gimnastika skijaša: vježbe za djecu, naraštaj i odrasle. Zagreb: Zaklada tiskare narodnih novina: VI. nakl., 1933.
- Jóry, O. Vježbe u tlu: vojnoprivratna knjiga za mladež srednjih škola: sa slikama i nacrtima i jednom zemljopisnom kartom zagrebačke okolice. Zagreb: Kr. Hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada, 1917.
- Kastner and Öhler Online Shop. The story of Kastner and Öhler. [citirano: 2020-07-13]. Dostupno na: <https://www.kastner-oehler.at/ueber-uns/geschichte/>
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. Milan i Vladimir Janković. [citirano: 2020-06-25]. Dostupno na: <https://www.katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid0=1&spv0=gimnastika+skija%c5%a1a&selectedId=568002747>
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesresults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=10&sort=0&spid0=10&spv0=Liedbeck%2c+Carl+Harald&xm0=1&selectedId=264001339>
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. Sokolska knjižnica. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=10&sort=0&spid0=10&spv0=Tichy%2c+Franti%c5%a1ek&xm0=1&selectedId=129002866>
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. Tichý. [citirano: 2020-06-26]. Dostupno na: <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=10&sort=0&spid0=10&spv0=Hanu%C5%A1%2C+Josip&xm0=1&selectedId=371010119>
- Katalog Knjižnica grada Zagreba. Tomašić. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na <https://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&age=0&spid0=1&spv0=gimnasti%c4%8dke+igre&mid0=0&vzid0=0&selectedId=568002709>
- Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: https://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=20&sqlx=76943&ser=&sqlid=20&sqlnivo=&css=&H=&U=*&AKOLE
- Kolar, M. Učitelj Ivan Tomašić: od pedagoga do političara. // Anali za povijest odgoja 6 (2007), str. 83-108.
- Kunalipa, Hrvatski numizmatički portal. Povijesni pregled hrvatske numizmatike, stari novac. [citirano: 2020-06-24]. Dostupno na <http://www.kunalipa.com/katalog/povijest/20-stoljece-1.php>
- Liedbeck, C. H. Gimnastika za pučke škole: iz švedskog preveo, te uvodom i uputom popratio Franjo Bučar. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), [189?].
- Mataić, A. Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.: knjiga 1. (svezak 1.-10.). Zagreb: St. Kugli, 1941.

- Nacionalni projekt „Hrvatska kulturna baština“. Smjernice za odabir građe za digitalizaciju: radna verzija. Zagreb: Ministarstvo kulture, 2007. [citirano: 2020-06-24]. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/590089.smjernice_odabir.pdf
- Narodna biblioteka Srbije. [citirano: 2020-06-25]. Dostupno na: <https://plus.sr.cobiss.net/opac7/bib/512834988>
- Novo doba (1924). (Novo doba, 1924, broj 20, str. 4). Godina VII, Split, petak, 25. januara 1924. Književnost i umjetnost. Strossmayerova čitanka. Dostupno na <http://dalmatica.svkst.hr/>
- Pandaković, Ante. // Nogometni leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža [citirano:2020-06-25]. Dostupno na: <http://nogomet.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1721>
- Rađenović, O. Povijest skijanja. // Alpsko skijanje / ur. Dag Modrić. Zagreb: Znanje, 2009. Str. 30-41.
- Rapo, V. Pariška soba - Hrvatski školski muzej: uspjesi hrvatskoga školstva na izložbama druge polovice 19. stoljeća = The Paris room - The Croatian School Museum: achievements of Croatian education of exhibitions of the second half of 19th century. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2006.
- Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet: 1959.-2009. / ur. Dragan Milanović. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Kineziološki fakultet, 2009.
- Stipčević, A. Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga III. Od početka hrvatskog narodnog preporoda (1835.) do danas. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Škegro, D. ; Z. Čustonja. The beginnings of education and training for delivering physical education classes in Croatia – 140 years of tradition. // Kinesiology 46, Supplement 1(2014), 127-133. Dostupno i na <https://hrcak.srce.hr/127866> [citirano: 2020-06-06]
- Škutelj, A. Kronika značajnih skijaških zbivanja u Hrvatskoj (I.) // Povijest sporta: građa i prilozi 14, 55(1983), 91-98.
- Tichý, F. Higijena tjelovježbe. Zagreb: Hrvatski sokol, 1919.
- Tomašić, I. Predgovor. // Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha: po nalogu visoke Kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, sabrali ih i opisali pučki učitelji i učiteljice u Hrvatskoj i Slavoniji, te pučke igre iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine, Crnogore i Južne Ugarske: sa dodatkom odabranih modernih gimnastičkih igara za zreliju mladež i za odrasle : sa 120 slika i napjevima. / za tisak ih priredio, predgovor i teorijsku uputu napisao Ivan Tomašić. Zagreb : Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1896. Str. [III]-VI.
- Topić, N. Knjižarska klasifikacija: primjeri i kriteriji klasifikacije hrvatskih knjižara u prodajnim katalozima i popisima knjiga početkom 20. stoljeća. // Libellarium 4, 2(2011), 121-145. [citirano: 2020-05-06]. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/97446>.

Wellcome Library. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://wellcomelibrary.org/item/b28130261#?c=0&m=0&s=0&cv=11&z=-1.1138%2C-0.1338%2C3.2705%2C1.6548>

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. Liedbeck. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/24244/edition/39784?>

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. Tomašić. [citirano: 2020-06-12]. Dostupno na: [https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/494079/edition/401452.](https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/494079/edition/401452)